

شیعیان و چالش‌های پیش‌رو وضعیت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی شیعیان در پاکستان

گفت‌وگو با: علامه سیدساجد علی نقوی

اشاره

نوشتار ذیل حاصل گفت‌وگوی «فصلنامه تخصصی شیعه‌شناسی» با علامه سیدساجد علی نقوی، عالم برجسته شیعی پاکستان می‌باشد که درباره وضعیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این کشور و شیعیان آن صورت گرفته است. ایشان بیش از ۱۰ سال است که مسئول «نهضت جعفریه» پاکستان می‌باشد.

شیعه‌شناسی: لطفاً وضعیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شیعیان پاکستان را در زمان حاضر توصیف کنید.

سید ساجد نقوی: با تشکر از شما که این فرصت را برای معرفی شیعیان پاکستان فراهم کردید، در حال حاضر، شیعیان این کشور در وضع اقتصادی جدا از دیگر مردم پاکستان نیستند. البته شیعیان دو طایفه هستند. یک طایفه آن‌ها ملاک هستند، زمین دارند و در بعضی جاها زیاد هستند، در سیاست این کشور هم نقش دارند. البته چون کشور وسیع است، نسبت آن‌ها به دیگران کمتر است. ولی به هر حال، ملاک‌ها و زمین‌دارهای بزرگ در سیاست پاکستان نقش مهمی دارند. در اوایل [استقلال] کشور نقش آن‌ها بیشتر بود،

ولی از وقتی پاکستان از هند جدا شد، نقش آن‌ها کم‌رنگ شده است؛ پس از آنکه فرقه‌گرایی زیاد شده، علیه شیعیان جهش و نهضتی به وجود آمده که نقش آن‌ها کم‌رنگ شده است. ولی باز در میدان صنعت، صنعت‌کاران بزرگی از شیعیان داریم؛ اگرچه نسبت آن‌ها به بقیه کمتر است، ولی صنعت‌کاران بزرگی هستند که در اقتصاد کشور نقش خوبی دارند. در عرصه کشاورزی هم همین‌طور. البته عامه مردم شیعه از لحاظ اقتصادی ضعیفند؛ مثل دیگر مردم، با وجود اینکه کشور ادعا می‌کند که ما ذخایر ارزی زیادی داریم. گرانی زیاد است و مردم دچار مشکلات هستند، چه شیعه و چه سنی، بلکه سنی‌ها بیشتر در مشکلات هستند. تعداد شهروندان پاکستانی که زیر خط فقر قرار دارند روز به روز افزایش پیدا می‌کند. به همین دلیل، می‌توان گفت: شیعیان شریک اقتصادی کشور هستند و دیگر پاکستانی‌ها از نظر وضع اقتصادی مثل هم هستند.

در سیاست کشور هم ملاکان شیعه نقش دارند. حتی در حرکتی هم که برای تأسیس پاکستان شد، بیشتر از سرمایه‌های شیعیان صرف گردید. آن روزها، حتی در اوایل تأسیس کشور، در پست‌های مهم دولتی هم شیعیان وجود داشتند و در سیاست کشور هم نقش ایفا می‌کردند. اکنون هم در سیاست کشور نقش دارند، اما نه مثل گذشته. بسیاری از کسانی که در نهادهای دولتی کشور بیشتر نقش داشتند، اکنون آن نقش را از دست داده‌اند. وقتی پاکستان از هند جدا شد تحصیل‌کرده‌هایی از بعضی مناطق هند در پست‌های مهمی بودند که به پاکستان منتقل شدند. از بعضی مناطق پاکستان، برخی که تحصیلات عالی نداشتند اکنون پست‌های مهم را اشغال کرده‌اند. با وجود این، بعضی از پست‌های مهم هنوز هم برای شیعیان باقی مانده‌اند که نشان از شایستگی آن‌ها دارد؛ مثلاً، رئیس بانک ملی پاکستان یک نفر شیعه است. در بعضی پست‌های دیگر هم شیعیان وجود دارند که به خاطر شایستگی خود به آنجا رسیده‌اند، اگرچه مسئله شیعه و سنی - یعنی فرقه‌گرایی - به دوایر دولتی سرایت کرده است. گروهی در زمان جنگ روس‌ها با افغانستان روی کار آمدند که متعصب و پشتیبان مجاهدین بودند. چون این گروه در زمان جهاد به سرپرستی آمریکا روی کار آمد، در پست‌های مهم جایگزین

شدند. سیاست دولت هم بر این بود که از جهاد (ما یُسَمَّى بالجهاد) در افغانستان پشتیبانی کند و اکنون هم آن‌ها در دوایر دولتی وجود دارند و موانعی ایجاد می‌کنند تا شیعیان به پست‌های مهم نرسند و جلوی حضور تشیع را در دوایر دولتی می‌گیرند. البته در میدان سیاست - همان‌گونه که عرض کردم - اکنون هم شیعیان حضور دارند و در احزاب گوناگون هستند؛ مانند حزب «مردم»^(۱) و حزب «مسلم لیگ» (مسلم لیگ حاکم است - دو، سه حزب به نام «مسلم لیگ» وجود دارند).^(۲)

سیاست پاکستان سیاست حزبی است؛ سیاستی که پشت سر نهادهای دولتی قرار دارد و هر حزبی را که آن‌ها بخواهند پیروز می‌شود. در این احزاب، شیعیان هم وجود دارند. اکنون در حزب حاکم بعضی هستند که پست وزارت، پست مشاورتی و پست‌های دیگر دارند. به همین دلیل، آنجا سیاست آزاد است، هرچند فرقه‌گرایانه و جهش فرقه‌ای باشد که همین بر سیاست دولت و مردم تأثیر منفی داشته است. در همین زمینه، همواره کوشش‌هایی از سوی احزاب مذهبی برای اتحاد صورت می‌گیرند و این تا حدی جلوی این تأثیر منفی را در مردم می‌گیرد.

راجع به فرقه‌گرایی، باید عرض کنم که عده‌ای می‌خواهند در بین مردم مسئله شیعه و سنی به وجود بیاورند تا آن‌ها در خیابان‌ها و جاده‌ها با هم بجنگند، ولی ما جلوی این را گرفتیم و سالیان درازی است که برای ایجاد وحدت و همبستگی کار می‌کنیم. قبلاً [ائتلاف] «همبستگی ملی» وجود داشت و حالا «مجلس متحده عمل» به وجود آمده است که در سیاست هم شرکت دارد.^(۳) بر ضد فرقه‌گرایی هم داریم کار می‌کنیم. فضای خوبی در مردم به وجود آمده است. وقتی مردم می‌بینند رؤسای مذاهب دینی (بریلوی، دیوبندی، اهل حدیث، شیعه، و روشن‌فکران جماعت اسلامی) در «مجلس عمل» هستند و جلسات مشترکی دارند، راه‌پیمایی‌های مشترک و سیاست‌های مشترک دارند، ضد آمریکایی و ضد سیاست‌های دولت کنونی فریاد اعتراض سر می‌دهند، همین فضای خوبی در مردم ایجاد می‌کند و مسئله تفرقه شیعه و سنی را برطرف می‌کند. فرقه‌گرایی هست، اما مسئله شیعه و سنی نیست. البته برای فرقه‌گرایی سالیان دراز کار

شده و سرمایه‌گذاری شده است، نثریاتی بخش می‌کردند و در کوچه و بازار شیعیان را لعن و تکفیر می‌کردند و این تا حد زیادی اثر منفی بر جای گذاشته بود و این اثرات به دوایر دولتی و مدارس هم کشیده شده و شیعیان دچار مشکل بودند، ولی به دلیل اقداماتی که برای وحدت صورت گرفتند، این مسئله به عوام مردم سرایت نکرد، و اگر هم سرایت کرده بود، حالا کمتر شده است. از این رو، باید بگویم که شیعیان در سیاست حضور دارند، در احزاب مختلف وجود دارند و آزادانه می‌توانند در کار سیاست سهیم و شریک بشوند و نامزد داشته باشند. البته اثرات فرقه‌گرایی هم وجود دارند که گاهی مشکل ایجاد می‌کنند.

شیعه‌شناسی: لطفاً در مورد وضعیت فرهنگی شیعیان توضیح بدهید. اکنون در ایران پدیده «تهاجم فرهنگی» جوانان را به سمت پی‌روی از الگوهای غربی می‌کشاند و همین برای مذهبی‌ها نگرانی ایجاد کرده است. آیا این پدیده در پاکستان هم هست؟

سید ساجد نقوی: وضعیت فرهنگی پاکستان روز به روز بدتر می‌شود؛ چون پشت این مسئله قدرت‌های استعماری قرار دارند و دولت کنونی از فرهنگ غربی حمایت می‌کند، رسانه‌های گروهی هم فرهنگ غربی را ترویج می‌کنند؛ برنامه‌هایی دارند که با فرهنگ اسلامی منافات کامل دارد و فرهنگ غربی را رواج می‌دهند. در پنج سال پیش هیچ کس از دولت‌مردان با شخصی که در هیأت کفار بود مصافحه نمی‌کرد، ولی حالا حتی با خانم‌های نامحرم هم مصافحه می‌کنند. همین اواخر اصلاً رئیس‌جمهور ریش را هم به مسخره گرفت، حجاب را هم به مسخره گرفت، حدود و تعزیرات را هم به مسخره گرفت. قانون حدود و تعزیرات از زمان ضیاء الحق در این کشور بوده است - اگرچه ما هم به آن اعتراض داشتیم - ولی اینکه کسی که بیاید و این قوانین را به مسخره بگیرد و طوری وانمود کند که قوانین اسلامی مطابق با وضع زمان نیستند و با پیشرفت ملت منافات دارند این دیگر معلوم است، برای آن است که می‌خواهند یک فرهنگ دیگر را جایگزین کنند. ما با سیاست‌های دولت مخالفیم و «مجلس عمل» علنی مخالفت می‌کند و تنها

پایگاهی که برای مخالفت با سیاست‌های دولت کنونی وجود دارد همین «مجلس عمل» است. این مخالفت هم برای آن است که آن‌ها می‌خواهند فرهنگ غربی را مسلط کنند و سیاست‌های غربی را در اینجا اجرا کنند. ولی به نظر ما، آن‌ها استقلال و آزادی کشور را هم از بین برده‌اند و در مقابل استعمار و فرهنگ غربی تسلیم شده‌اند، می‌خواهند مطابق نظم نوین جهانی فرهنگ غربی را در پاکستان ترویج کنند. ما سعی می‌کنیم جلوی آن‌ها را بگیریم و اعتراض می‌کنیم، حتی سران احزاب دینی، ولی فقط مردم، جلوی ساختمان رادیو و تلویزیون رفتند و اعتراض کردند که باید این وضع اصلاح شود و جلوی این برنامه‌ها گرفته شود.

شیعه‌شناسی: در این زمینه اهل سنت هم با تشیع هم‌نظر هستند؟

سید ساجد نقوی: اهل سنت بیش از ما نسبت به این مسائل حساسیت نشان می‌دهند. تشیع در این زمینه ضعیف بوده است؛ علما و دانشمندان هم کمتر با آن‌ها بوده‌اند. در اوایل تأسیس کشور پاکستان، تشیع یک تشیع ولایی بود: محبت اهل بیت (علیهم‌السلام)، سینه‌زنی و عزاداری، اما حتی برخی احکام اسلام را هم بلد نبودند. اما پس از انقلاب اسلامی، در حوزه‌های علمیه و علما جهشی پیدا شد و گرایش به مذهب و اخلاق و دین به وجود آمد. بنابراین، اکنون وضع بهتر شده است. ولی باید اعتراف کنم که در این زمینه، شیعیان از اهل سنت کم‌رنگ‌تر عمل می‌کنند و اهل سنت پیش‌تاز هستند. من به کشورهای اسلامی و عربی رفتم، دیدم اصلاً حرام و حلال ما با آنجا فرق می‌کند. آن‌ها اصلاً به حرمت غنا و این چیزها قایل نیستند و از این چیزها اجتناب نمی‌کنند. اما در پاکستان اگر مجالس غنا و رقص یا بی‌حیایی زن‌ها باشد گاهی جمعیت جوانان سنی می‌آیند آن را به هم می‌ریزند و نمی‌گذارند که چنین برنامه‌هایی باشند. در محرمات، اگر ۱۰۰ درصد نباشد، در ۹۸ درصد موارد ما با هم متفقیم، بلکه آن‌ها از ما پیش‌تاز هستند. به همین دلیل، در این زمینه ما مشکلی نداریم برای اینکه بخواهیم جلوی محرمات و منکرات ایستادگی نماییم و اعتراض کنیم، بلکه ما با آن‌ها در این موضوع با هم هستیم.

شیعه‌شناسی: آیا تعداد طلبه‌های شیعه که در آنجا اسلام را تبلیغ کنند به حد کافی هست؟ سید ساجد نقوی: طلبه‌های شیعه تعدادشان کافی نیست؛ مثلاً، اینکه می‌گویند برای پنج یا ده نفر یک دکتر باشد، برای هر پنج یا ده نفر هم باید یک روحانی باشد، اصلاً این مقدار روحانی وجود ندارد، خیلی کمتر است؛ چون مملکت خیلی وسیع است. همه‌جا شیعه هست، ولی اگرچه کم باشد باید به آن‌ها رسیدگی شود. ما هنوز نتوانستیم به بعضی مناطق کوهستانی روحانی برای تبلیغ بفرستیم؛ کمبود وسایل و امکانات داریم.

شیعه‌شناسی: آمار دقیقی از شیعیان پاکستان در دست هست یا خیر؟

سید ساجد نقوی: ما آمار نداریم و نمی‌خواهیم هم این آمار دقیق را بگیریم؛ چون وقتی تاسوعا و عاشورا می‌شود همه پاکستان شیعه است. از این لحاظ، ما می‌گوییم - مثلاً - یک چهارم پاکستان شیعیان هستند، ولی تعداد حقیقی‌شان کمتر است؛ ما ادعا می‌کنیم. از این نظر، ضیاء الحق هم زمانی اعتراف کرده بود که شیعیان ۲۵ درصد جمعیت پاکستان هستند، ولی من می‌دانم که کمتر هستند؛ یعنی اگر یک چهارم شیعه باشند ۳۵ میلیون شیعه هستند، ولی تا این حد نیست؛ چنین هم نیست که تعدادشان خیلی کم باشد. بعضی بلاد شیعه‌نشین هم در کشور داریم که ما برای حقوق اجتماعی و مذهبی آن‌ها باید تلاش کنیم.

شیعه‌شناسی: نظر شما درباره پدیده «جهانی‌شدن» چیست؟ می‌بینیم که از طریق اینترنت و ماهواره کل جهان به هم وصل می‌شود. بعضی معتقدند: در این عرصه، دین از بین می‌رود. بعضی هم می‌گویند: دین مسیحیت برتری پیدا می‌کند. بعضی هم می‌گویند: ممکن است اسلام پیروز شود. حضرت تعالی به عنوان یک عالم برجسته شیعی در پاکستان، نظراتان در این باره چیست؟ فکر می‌کنید تشیع در این عرصه با چه وضعیتی مواجه می‌شود؟ ما پیروز می‌شویم یا تضعیف؟

سید ساجد نقوی: اکنون کل اسلام در فشار است؛ از لحاظ گوناگون، از حملات مسلحانه، حملات فرهنگی و حملات سیاسی. حتی می‌توانیم بگوییم که اکنون پاکستان

در برابر آمریکا تسلیم شده است و همه سیاست‌های آمریکا در کشور ما پیاده می‌شوند و ما استقلال و آزادی نداریم. اگر وضع همین‌طور بماند مسلمان‌ها ضعیف می‌شوند و فرهنگ خود را از دست می‌دهند، سیاست و آزادی و استقلال خودشان را هم از دست خواهند داد. البته بعضی کوشش‌ها از طرف گروه‌های مذهبی انجام می‌شود؛ مثل تلاش‌های مسلحانه، ولی به نتیجه‌ای نرسیده‌اند. کوششی هم هست در میدان سیاست که من فکر می‌کنم اگر مسلمانان وحدت و همبستگی داشته باشند و به مسائل مردم هم بپردازند بهتر به موفقیت می‌رسیم. اگر ما بیاییم برای چادر و امثال آن حرف بزنیم، ولی برای معاش و مشکلات اجتماعی اقتصادی برنامه‌ای نداشته باشیم، ما این میدان را از دست می‌دهیم. «روشنگری» یعنی: توضیح اسلام و قرآن به عنوان نظامی که برای بشر زندگی همراه با رفاه و اطمینان به وجود می‌آورد. بنابراین، لازم است در این زمینه کار بشود؛ یعنی باید در موضوعات گوناگون، دید اسلام و قرآن را مطابق عصر ارائه دهیم. در همه زمینه‌ها باید کار بشود. در این صورت، می‌توانیم جلوی این حملات را بگیریم. اکنون شیعیان تحت دو فشارند: یکی فشاری که بر کل مسلمانان وارد می‌شود و دیگری فشاری که از طرف فرقه‌گراها و قدرت‌های داخلی و مسلمانان متعصب بر شیعیان وارد می‌گردد. اگر با حکمت و دانش با این‌ها برخورد شود و تشیع را هم به صورت یک مذهب، گروه و فرقه مطرح کنیم؛ همان‌گونه که ما در «مجلس عمل» هستیم و می‌گوییم که مشترکات داریم و در مشترکات باید متحد باشیم، لحن سخن و نظر ما هم باید طوری باشد که آن‌ها را برنینگیزد؛ یعنی جوری نشود که آن‌ها علیه ما بهانه‌ای داشته باشند و عامه مسلمانان را علیه ما بشورانند. اگر این‌طور باشد ما می‌توانیم تشیع را حفظ کنیم و پیشرفت نماییم. ما باید فکر و دانشی را که تشیع دارد، از طریق مبلّغان و نشریات به جهان اسلام برسانیم. نشریاتی که آن‌ها درباره تشیع منتشر می‌کنند حاوی لعن و تفرقه‌اند. ما در «مجلس عمل» هم گفتیم که باید حرف‌های علمی زده شود و شئون اخلاقی هم در نظر گرفته شوند. اگر این‌طور باشد مردم منتظرند که از تشیع بدانند و بفهمند و اگر تشیع برنامه خوبی داشت از آن پی‌روی می‌کنند.

شیعه‌شناسی: به نظر شما، در آنچه اکنون روحانیت و مرجعیت شیعه عرضه می‌کند موفق است؟

سید ساجد نقوی: آن‌طور که ما دیدیم، بعضی از نشریات اینجا خیلی خوب است، ولی شاید بعضی باشند که خودشان را مرجع می‌گویند، ولی ما نمی‌دانیم آن‌ها مرجع هستند یا نه، و نظرشان با فتاوی‌ای مراجع بزرگ تفاوت دارد. آن‌ها که مراجع معروف هستند فتاوی‌شان مطابق روز است و باید به مردم برسند. ما در پاکستان مشکلی داریم و آن این است که عده‌ای آمده‌اند درباره مرجعیت حرف می‌زنند، و این یک توطئه است. توطئه دیگر این است که می‌خواهند خرافات را ترویج کنند.

شیعه‌شناسی: پاکستانی‌ها بیشتر مقلد کدامیک از مراجع تقلید هستند؟

سید ساجد نقوی: بیشتر مقلد آیه‌الله سیستانی و مقام معظم رهبری هستند؛ چون «نهضت جعفریه» ممنوع شد. (۴) البته علل و اسبابی هم داشت؛ می‌خواستند ما با گروه «سپاه صحابه» بنشینیم و یک چیزهایی را حل و فصل کنیم؛ و یک چیزهایی را قبول کنیم و امضاء کنیم؛ چون می‌خواستند به آن‌ها یک امتیازی بدهند؛ ولی ما قبول نکردیم. به همین دلیل، ما ممنوع شدیم. بعداً «حرکت اسلامی» را پی‌ریزی کردیم که آن هم ممنوع شد و دفاتر ما را بستند. (۵) اکنون از لحاظ سازمانی کار ما تعطیل شده است. از این نظر، این خرافات و بدعت‌ها و عقاید باطل را در کتاب‌ها علیه مرجعیت می‌نویسند و علیه مرجعیت سخنرانی می‌کنند. تصمیم داریم این‌ها را هم جمع کنیم؛ چون این هم یک توطئه برای تضعیف تشیع است. مقصود من این است که آمده‌اند کار کرده‌اند؛ پشت این قضیه قدرت‌های استعماری قرار دارند، ولی با واسطه‌های گوناگون، تا کسی متوجه نشود که این‌ها از کجا خط می‌گیرند. می‌خواهند بین شیعیان خرافات را رواج بدهند؛ مثلاً، بعد از سینه‌زنی می‌گویند: «سجده حسین» و سپس همه به سجده می‌افتند، «علی‌الله» شعار می‌دهند و سینه‌زنی می‌کنند و خرافات را ترویج می‌کنند.

شیعه‌شناسی: وضعیت کنونی «تحریک جعفریه» چگونه است؟

سید ساجد نقوی: عرض کردم که «تحریک جعفریه» اکنون ممنوع‌الفعالیه است و از طرف دوایر دولتی این ممنوعیت ادامه دارد؛ چون ما جلوی خواسته‌های دولت و دوایر دولتی تسلیم نشده‌ایم. آن‌ها می‌خواستند ما پشت میز مذاکره بنشینیم و چیزهایی را بپذیریم و قبول کنیم، ولی ما این کار را قبول نکردیم؛ چون چیزهایی که آن‌ها می‌خواستند اموری بودند از قبیل: ایجاد موانع در مقابل حرکت تشیع. آن‌ها این را می‌خواهند، ما این را قبول نکردیم؛ چون تشیعی که ما در پاکستان داریم تشیع ولایی است، و تشیع یک شعار است. اگر ما خواسته آن‌ها را قبول می‌کردیم، بعضی چیزها را از دست می‌دادیم و این برای ما مشکل بود. اگرچه خود ما هم این تشیع را به این وضع هم از لحاظ علمی قبول نداریم؛ زیرا بعضی‌ها چیزهایی دارند که لازم است اصلاح شود؛ ما این را می‌دانیم، ولی این تشیع برای ما در حکم مواد خام است. باید همین تشیع باشد، ما این را باید محفوظ بداریم. از میان همین تشیع، دانشمندان و علما پیدا می‌شوند و حوزه‌های علمیه درست می‌شوند، تا برسیم به تشیع اصلی و حقیقی. از سوی دیگر، خواسته‌های آن‌ها هم طوری نبودند که برای اصلاح باشند، آن خواسته‌ها هم فتنه‌انگیز بودند؛ چیزهایی بودند که برای ملت و وضع کشور هم خوب نبودند. اگر ما قبول می‌کردیم، جنگ و جدالی بین مردم به وجود می‌آمد.

شیعه‌شناسی: آن‌ها چه خواسته‌هایی داشتند؟

سید ساجد نقوی: از جمله خواسته‌های آن‌ها - مثلاً - این بود که شما بیاید قبول کنید که مجازات اهانت به صحابه اعدام باشد. ما این را قبول نداریم، حتی اهل تسنن هم این را قبول ندارند. ما گفتیم به صحابه احترام می‌کنیم، ولی اگر شما این را به صورت قانون تصویب کردید بعضی‌ها می‌آیند با حربه این قانون، فتنه به راه می‌اندازند، مردم‌کشی می‌کنند، و این فرقه‌گرایی مشکل و خیمی در پاکستان به وجود می‌آورد. بنابراین، ما این را قبول نداریم. این نظر آن‌ها برای اصلاح نبوده، نیت خیر نداشتند.

شیعه‌شناسی: در سال گذشته، در ایامی که جناب‌عالی در زندان بودید، شنیده شد که دولت در تلاش است برخی خواسته‌های سیاسی دیگر را هم بر شما تحمیل کند. آن خواسته‌ها چه بودند، و آیا موفق شدند یا خیر؟

سید ساجد نقوی: نتوانستند، آن‌ها می‌خواستند ما از «مجلس عمل» بیرون برویم و در حمایت دولت قرار بگیریم. ما گفتیم که رفتن به «مجلس عمل» برای مصلحت کشور و مصلحت مسلمانان و تشیع بوده است و من آدمی نیستم که حرفی بزنم و روز دوم آن را منکر شوم. این ممکن نیست. ما در این کشور هستیم، مردم به ما اعتماد دارند، توقع هم دارند که ما هر حرفی می‌زنیم پای آن بایستیم. البته آن‌ها این موضوع را علناً نگفتند، ولی ما از راه‌های گوناگون فهمیدیم که آن‌ها این را می‌خواهند. ولی تا کنون ما این خواسته آن‌ها را قبول نکرده‌ایم.

شیعه‌شناسی: اکنون خواسته‌های شما و «نهضت جعفریه» از دولت چیست؟

سید ساجد نقوی: اول این است که از «نهضت جعفری» و «حرکت اسلامی» ممنوعیت را بردارند؛ چون ما هیچ‌گونه فعالیت مسلحانه نداشتیم؛ هیچ شاخه نظامی نداشتیم. ما اصلاً این کار را درست نمی‌دانیم که بین مسلمانان اقدامات مسلحانه صورت بگیرد. ما با حرکات مسلحانه مخالفیم و راهمان را از آن جدا کردیم؛ زیرا این روش‌ها را درست نمی‌دانیم. کار مسلحانه به نتیجه‌ای نمی‌رسد. ما را متهم کردند که یک گروه مسلح به اسم «سپاه محمد» تشکیل داده‌ایم، ولی این به ما مربوط نبود. «سپاه محمد» یک گروه مستقلی بود که به وجود آمد و هر چه کرد و نکرد به ما مربوط نیست. ما همواره می‌خواستیم به قانون عمل شود. ما می‌خواستیم مردم با هم محبت داشته باشند و یکدیگر را قبول کنند، وحدت داشته باشند، اتحاد باشد؛ حقوق اجتماعی و مذهبی شیعه هم باید به آن‌ها داده شود، و غیر از این را ما قبول نداریم. این نهضت برای این بوده است که ما حقوق شیعیان را از دولت بخواهیم، تا حقوق آن‌ها سلب نشوند. از سوی دیگر، برای وحدت هم کار کردیم. ما می‌خواستیم برای بهبود کشور و مردم کار کنیم و با

کمک احزاب اسلامی دیگر یک نظام عادلانه طبق قرآن و سنت، در پاکستان به وجود بیاوریم که مشترک بین همه باشد، این را ما می‌خواستیم و این خواسته هنوز هم هست.

شیعه‌شناسی: خواسته‌های اصلی مذهبی و اجتماعی شما از دولت چیست؟

سید ساجد نقوی: خواسته اصلی ما این است که هر قانونی می‌خواهد در پاکستان تصویب بشود فقه جعفری در آن حضور داشته باشد؛ قانونی نباشد که طبق پسند حاکمان وقت باشد. ما می‌خواهیم فقه جعفری را در نظر بگیرند. دیگر اینکه در برنامه‌های درسی پاکستان، فقه جعفری هم تدریس شود، چه در متون درسی و یا در جاهای دیگر؛ مثلاً، در کتاب اردو برای تعلیم زبان چیزهایی آورده‌اند که علیه مذهب شیعه بود و با آن‌ها منافات داشت، یا انتقادی بود بر تشیع که انتقاد نادرستی بود، اهانتی به اصول و عقاید تشیع بود. ما می‌خواستیم این مطالب از کتاب‌های درسی برداشته شوند. دیگر اینکه هر جا از نماز تصویری منتشر کرده‌اند دست بسته بوده است. ما عقیده آن‌ها را انکار نمی‌کنیم، ما در «مجلس عمل» هم از آن‌ها حمایت می‌کنیم، ولی باید از نماز با دست باز هم تصاویری منتشر کنند. من گفتم که وقتی ما در «مجلس عمل» نماز می‌خوانیم مهر می‌گذاریم، با دست باز هم نماز می‌خوانیم؛ این عکس هم در برنامه درسی باشد. ما شهروند پاکستان هستیم و حقوق ما هم مثل شهروندان دیگر است. ما این حقوق را می‌خواهیم.

دیگر اینکه ما در عزاداری‌ها آزاد باشیم. این آزادی در حقوق بشر و حقوق شهروندی به رسمیت شناخته شده‌اند. از جمله حقوق شهروندی این است که شهروندان حق دارند تظاهرات داشته باشند؛ تظاهرات مذهبی و سیاسی، و جلوی این کار گرفته نشود و امنیت تظاهرکنندگان در نظر گرفته شود. اما این‌ها می‌آیند با تفنگ بر پشت بام‌ها می‌ایستند و به کسی اجازه نمی‌دهند پنجره‌ها را باز کند و عزاداری ما را ببیند. ما این‌ها را نمی‌خواهیم. در مواقع عزاداری، حکومت منع عبور و مرور ایجاد می‌کند، ولی ما می‌خواهیم با آزادی کامل به عزاداری بپردازیم. خودشان کاری کرده‌اند که وضع

به این حد رسیده است. ما آزادی می‌خواهیم. هر جا محله‌های جدید به وجود آمده است و شیعه در آنجا حضور دارد آن‌ها هم باید در عزاداری آزاد باشند و برای عزاداری هیچ مجوزی لازم نباشد. البته می‌خواهیم در دیگر امور هم شریک باشیم؛ مثلاً، ما می‌خواهیم در نهادهایی که به اسم مذهب به وجود آمده‌اند مانند «اسلامی نظریاتی کونسل»،^(۶) «دادگاه شرعی کل کشور»، «وزارت امور مذهبی» و «اداره تحقیقات اسلامی»، حضور داشته باشیم، نماینده داشته باشیم.

شیعه‌شناسی: در حال حاضر، از طرف شیعیان نمایندگانی در این دوایر وجود دارند؟

سید ساجد نقوی: در «اسلامی نظریاتی کونسل» نمایندگانی هستند، ولی تعدادشان کم است. البته در دادگاه شرعی هنوز هیچ کس از شیعیان وجود ندارد. خوب، ما قسمتی از کشور هستیم و وجود داریم. بنابراین، باید حتی یک نفر از ما در دادگاه شرعی کل کشور باشد. اگر ما نباشیم این مترادف است با نفی وجود شیعه در پاکستان، و ما این را قبول نداریم. ما خواسته‌هایمان را گفته‌ایم. در «وزارت امور مذهبی»، وزیر سنی است. ما قبول داریم وزیر سنی باشد، ولی مشاور او در امور مذهبی شیعه باشد. در اداره تحقیقات اسلامی که در زمینه مسائل اسلامی تحقیقات و بررسی می‌شود، در آنجا هم باید شیعه حضور داشته باشد.

شیعه‌شناسی: از لحاظ سیاسی، شما حقوق خاصی را در نظر دارید، یا به همین وضعیت راضی هستید که هر شیعه‌ای آزادانه در دولت مشارکت پیدا کند؟

سید ساجد نقوی: ما این را قبول داریم، البته در روند سیاست هم نظراتی خاص داریم. ما از طریق «مجلس عمل»، در مجلس‌های ایالتی هم حضور داریم، حتی یک وزیر هم در ایالت «سرحد» داریم: شیخ رمضان توفیق که مسئول آن ایالت بود و اکنون وزیر مشاور در این ایالت است. نمایندگانی هم داریم. ولی چون ما ممنوع بوده‌ایم نتوانسته‌ایم شرکت فعالی داشته باشیم، فقط از طریق «مجلس عمل»

فعالیت خود را ادامه داده‌ایم. اما خواسته‌هایی داریم. نهضتی که بر تکفیر تشیع به وجود آمده و فعالیت‌های تروریستی که علیه تشیع ادامه دارند، باید راهشان بسته شود. کسانی که شیعه را تکفیر می‌کنند باید مجازات شوند. اگرچه اکنون این فعالیت‌ها کم شده‌اند؛ چون بیشتر مساجد متعلق به احزابی بوده‌اند که اکنون در «مجلس عمل» هستند. قبلاً تندروهای ضد شیعه می‌آمدند و از مساجد سوء استفاده می‌کردند و بر متوّلان مساجد فشار می‌آوردند و این بیچاره‌ها زود تسلیم می‌شدند. اما حالا چون «مجلس عمل» جابگوست و هر مسجدی که در پاکستان است جابگوست (بیشتر مساجد) آن‌ها نمی‌گذارند. حتی در بعضی جاها درگیری هم شده است و تندروهای ضد شیعه را از مساجد بیرون کرده‌اند؛ گفته‌اند: شما حق ندارید اینجا برنامه اجرا کنید. اگر مسجدی از خودشان داشته باشند یک کارهایی می‌کنند. باید از این هم جلوگیری شود.

به ما گفتند: چه پیشنهادی برای حل این معضل دارید؟ گفتم: یک پیشنهاد داریم: نسبت به همه کس قانون را رعایت کنید و در اجرای آن سخت‌گیری به خرج دهید تا مشکل حل شود. این یک مسئله مذهبی نیست، بلکه یک مسئله سیاسی است؛ یعنی حکومت باید قانون را محکم اجرا کند. اگر قانون را خوب اجرا کنید این مسائل حل می‌شوند. جلوی تروریست‌ها را بگیرید. اصلاً این تروریست‌ها کجا تعلیم می‌بینند؟ آنجا که چهار یا پنج تا حادثه پشت سر هم اتفاق افتاد، چرا در اتفاق اولی، اقدام نشد؟ چرا شما اقدامی نکردید که پنج حادثه پشت سر هم اتفاق افتاد. مثل اینکه پشت قضیه کسی است که به این‌ها مهلت می‌دهد. این‌ها کجا اسکان یافته بودند؟ کجا تربیت شدند؟ اردوگاه‌های آن‌ها را ببینید. ولی این کار را نکردند؛ چون این قضیه واقعیت دیگری دارد و آن این است که می‌خواهند شیعیان را تضعیف کنند. چون این مربوط به انقلاب اسلامی است، می‌خواهند جلوی فکر انقلاب را بگیرند. حضرت امام علیه السلام وحدت مسلمانان را پیام داد، اما این‌ها آمدند جلوی این را گرفتند و نهضتی علیه تشیع شروع کردند.

شیعه‌شناسی: اکنون برخورد «سپاه صحابه» نسبت به شیعیان بهتر شده است یا نه؟
سید ساجد نقوی: در حال حاضر، آن‌ها فعالیت زیادی ندارند و فعالیت‌های آن‌ها محدود شده‌اند. اما هنوز روششان را تغییر نداده‌اند.

شیعه‌شناسی: برنامه‌های کنونی «تحریک» چه چیزهایی هستند؟

سید ساجد نقوی: اکنون فعالیت ما ابتدا از طریق «مجلس عمل» است، دوم از طریق عامه مردم. در برنامه‌هایی که شیعیان دارند، در مجالس حسینی، عزاداری‌ها و برنامه‌های مذهبی بین شیعیان می‌رویم، و حرفمان را می‌زنیم، موضع‌گیری ما معلوم و مشخص است. در همه مسائل ما سخن می‌گوییم و سخن ما از همین طریق است. ولی ما چون هنوز دادگاه داریم و مسئله ما به دادگاه رسیده است - که اخیراً نامه‌ای هم از طرف دادگاه آمده است که وکیل خودتان را مشخص کنید - به همین دلیل، ما کار سازمانی نمی‌کنیم تا نتیجه دادگاه معلوم شود و بهانه‌ای دست دولت نمی‌دهیم.

شیعه‌شناسی: این دادگاه درباره سرنوشت «تحریک» است؟

سید ساجد نقوی: بله، در مورد «تحریک» است. البته ما دو تا دادگاه داریم؛ یکی از آن‌ها این است که وقتی ما پیش آن‌ها (مقامات دولتی) رفتیم، گفتیم که شما خلاف قانون عمل نمودید که ما را ممنوع کردید؛ این ممنوعیت را بردارید. آن‌ها گفتند: بر نمی‌داریم. ما هم به دادگاه رفتیم، ولی حق ما را ندادند. از طرف دیگر، دولت در دادگاه کل کشور دخالت کرد؛ چون ما یک حزب سیاسی شناخته شده و مسلم هستیم و در قانون اساسی آمده است که اگر دولت برای حزب سیاسی ممنوعیت اعلام می‌کند، باید از دادگاه کل کشور اجازه بگیرد.

شیعه‌شناسی: در دورانی که شما رهبری «تحریک» را بر عهده داشتید - که بیش از ده سال بوده - مهمترین موفقیت‌ها و دستاورهای این حزب چه بوده است؟

سید ساجد نقوی: موفقیت‌های تحریک زیادند؛ یکی اینکه جهش فرقه‌گرایی بزرگی علیه شیعیان به راه افتاده بود و شیعیان را تکفیر می‌کردند و می‌خواستند این موضوع را از مجلس اعلام کنند. لایحه‌ای درست کردیم جلوی این کار را گرفتیم. «شریعت بل»^(۷) - یعنی لایحه شریعت - به مجلس آمد، جلوی آن را گرفتیم. در آن لایحه، چیزهایی وجود داشتند که برای شیعیان مشکل‌زا بودند و حقوق شیعیان را نادیده گرفته بودند. ما جلو آن‌ها را گرفتیم. لایحه «ناموس صحابه بل»^(۸) به مجلس آمد چندین بار سعی کردند که تصویب شود، ولی ما جلوی آن را گرفتیم. شیعیان ابتدا یک تشخص سیاسی نداشتند، ما به شیعیان شخصیت سیاسی دادیم. در ائتلاف‌های بزرگ پاکستان ما سهم و شریک بودیم، حتی با نواز شریف و بی‌نظیر بوتو و احزاب دیگر ائتلافاتی داشتیم. اولین اعلامیه «وحدت» در شبه قاره هند را ما امضا کردیم که این یک اقدام اساسی برای وحدت بود. بعداً در «شورای همبستگی ملی» نقش فعالی داشتیم. در «مجلس عمل» و تشکیل آن فعالیت داشتیم و داریم و فضایی برای شیعیان ایجاد کردیم که در آن زندگی کنند و هیچ نوع تنفری بین شیعه و سنی نباشد. شیعیان ابتدا به عنوان شیعه نمی‌توانستند به مجلس برسند و نرسیده بودند، حتی شیعیان وقتی به مجلس می‌رسیدند برای حقوق شیعه نمی‌توانستند اقدامی بکنند. ما آمدیم برای حقوق شیعه از طریق سنی‌ها اقداماتی کردیم. می‌خواستند جلوی ما موانعی ایجاد کنند و راه عزاداری را ببندند؛ کمیته‌هایی درست کرده بودند که ما آن کمیته‌ها را رد کردیم، جلوی آن‌ها ایستادیم و کمیته‌ها منتفی شدند. ما برای پیشبرد فکر شیعی، تشیع را به متن مسلمانان آوردیم و مسلم بودن شیعه و وجود شیعه در محافل مذهبی و سیاسی را تضمین کردیم و اکنون هم هیچ وحدت و ائتلافی، چه سیاسی باشد و چه مذهبی، به وجود نمی‌آید، مگر اینکه ما در آنجا باشیم.

شیعه‌شناسی: یکی از برنامه‌های اصلی «تحریک» کوشش برای ایجاد یک حکومت اسلامی در پاکستان است. شما چه نوع حکومت اسلامی را برای پاکستان مناسب می‌بیند که قابل عمل هم باشد؟

سید ساجد نقوی: حکومت اسلامی که مشخص و معین است؛ حکومتی که بر مبنای عدل و احکام قرآن و سنت باشد؛ احکام قرآن و سنتی که مشترک بین همه مسلمانان است. ما قرار گذاشتیم که در «اسلامی نظریاتی کونسل» سفارش‌هایی را که «اسلامی نظریاتی کونسل» داشت - که در آنجا هم شیعه بود و هم سنی - اجرا کنیم. یک حکومت عدل اسلامی می‌خواهیم که برای رفاه، اطمینان و زندگی مردم کار کند و حقوق همه را بدهد و ضامن احترام و امنیت در جامعه باشد و هر کس بداند که حق او داده شده و ضایع نگردیده است و همه کارها بر اساس معیار «شایستگی» انجام شوند.

شیعه‌شناسی: شما چه رهش‌هایی را برای رسیدن به آن هدف، که ایجاد حکومت اسلامی باشد، در پیش گرفته‌اید؟

سید ساجد نقوی: روش ما مردمی است؛ از طریق مردم. ما یک قانون اساسی داریم که ضامن همه چیز است: آزادی، عدالت و اجرای قانون طبق قرآن و سنت - که البته به آن عمل نمی‌کنند و آن را در زیر پا گذاشته‌اند. اولین خواسته ما این است که باید قانون اساسی را عملی کنید و به مردم حق بدهید که هر کسی را می‌خواهند انتخاب کنند. این روزها ما در مرکز پاکستان، حزب معترض به سیاست‌های دولت کنونی و سیاست‌های آمریکایی او هستیم؛ جلوگیری می‌کنیم، اعتراض می‌کنیم و مردم را روشن می‌کنیم. مردم به ما اعتماد دارند. وقتی اولین بار «مجلس عمل» به وجود آمد و در انتخابات گذشته وارد شد، حتی افرادی که در کوهستان‌ها زندگی می‌کردند و چیزی از تشیع نمی‌دانستند، وقتی دیدند من با دیگر اهل تسنن با هم نشسته‌ایم، گفتند: خوب است که این‌ها متحد شده‌اند؛ ما باید به این‌ها رأی بدهیم و این‌ها را امتحان کنیم.

«مجلس عمل» در ایالت سرحد دولتی دارد که خوب کار می‌کند، ولی دولت

مرکزی موانع ایجاد می‌کند تا این‌ها زیاد نفوذ نداشته باشند. باید برنامه حکومت اسلامی در پاکستان از طریق مردم تحقق پیدا کند. ما می‌گوییم: از راه انتخابات مردمی باید این کار صورت بگیرد، نه از طریق عملیات مسلحانه، نه اینکه بجنگیم، نه اینکه بیایم دولت را از طریق زور قبضه کنیم. ما می‌گوییم: مردم را آزاد بگذارند و یک کمیسیون انتخاباتی خودمختار هم درست کنید که در همه جا نقش داشته باشد و هر جا تخلفی هست دخالت کنند. اگر این کار را بکنند، ما امیدواریم که در همه ایالت‌ها مجلس‌هایمان پیروز شوند و یک دولت اسلامی به وجود بیاید. برنامه‌های دولت اسلامی در زمینه‌های اقتصادی و سیاسی و فرهنگی و اجتماعی هم که مشخص است؛ ما یک منشور داریم که مفصل است و ارائه کرده‌ایم و طبق آن عمل می‌کنیم تا پاکستان را اصلاح کنیم.

شیعه‌شناسی: آیا همین وضعیت کنونی، همین قانون اساسی و همین نظام انتخاباتی مانعی برای به اجرا درآوردن قوانین اسلامی نیست؟ می‌بینیم که برای اقدامات و اصلاحات احزاب اسلامی محدودیت ایجاد می‌کنند.

سید ساجد نقوی: قانون اساسی چیزی است و نظام انتخاباتی چیزی دیگر. نظام انتخاباتی از قانون اساسی گرفته شده است، ولی درست استنباط نکرده‌اند. به همین دلیل، نظام انتخاباتی ما خوب نیست. قانون اساسی ما خوب است، ولی نظام انتخاباتی، مطلوب نیست. اگر نظام انتخاباتی را درست کنند و جلوی انحرافات و تخلفات را بگیرند و کمیسیون انتخابی آزاد و خودمختار باشد - مثل هند که اصلاً تابع دولت و هیچ نهادی نیست و خودش نقش فعالی دارد - می‌تواند حکم صادر کند و جلوی انحرافات را بگیرد، هر کس می‌تواند آزادانه در انتخاب وارد شود و اگر تخلف کند جلویش را می‌گیرند. اگر چنین نظامی حاکم باشد ما پیروز هستیم و مشکلی نداریم. این خواست دوم ماست. اول اینکه به قانون اساسی عمل کنید؛ دوم اینکه کمیسیون انتخاباتی خودمختار و آزاد درست کنید.

شیعه‌شناسی: هرچند فعالیت «تحریک» اکنون ممنوع شده و بدان هم پای‌بند است، اما اختلافات درونی که چند سال قبل به وجود آمده بودند آیا هنوز باقی هستند یا رفع شده‌اند؟

سید ساجد نقوی: نه می‌گویم کلاً منتفی شده‌اند و نه می‌گویم منتفی نشده‌اند. چیزهایی باقی هستند، که بی‌اثر هم هستند و هیچ نتیجه‌ای ندارند. در آن اختلافاتی که شروع شدند، هیچ کسی نمی‌تواند یک پایگاه شیعی در پاکستان درست کند. بعضی‌ها می‌خواستند پایگاهی به اسم «تحریک جعفری» درست کنند، نتوانستند. سه، چهار کوشش از طرف دولت کنونی صورت گرفتند؛ چون خلأی را دیدند. وقتی تحریک را ممنوع کردند خلأی به وجود آمد، می‌خواستند خلأ را پر کنند. نتوانستند؛ حتی به بعضی سرتیپ‌ها گفتند که این کار را نکنند، ولی نتوانستند. آن شخصی که دولت به او گفته بود پایگاه شیعی درست کند، پیش من آمد و گفت: شما چه می‌گویید: من گفتم: اگر می‌خواهید برای شیعه کار کنید، بروید این کار را نکنید و این پایگاه را درست کنید، من به شما کمک می‌کنم. ولی اگر ضد شیعه کار کردید، شیعیان حساب شما را می‌رسند! در حال حاضر، هیچ کسی نمی‌تواند یک پایگاه درست بکند. حتی دولت به یک نفری که به «حامد علی شاه» معروف است چنین کاری را محول کرد، او را در تلویزیون هم نشان دادند، ولی نتوانست کاری بکند.

من می‌خواهم که شخصیت‌ها در پاکستان زیاد باشند و کار به شخص واحد منحصر نباشد، ولی باید شخصیت‌هایی بیایند که مثبت کار کنند. من پشت قضیه هستم و به آن‌ها کمک می‌دهم و از آن‌ها پشتیبانی می‌کنم.

شیعه‌شناسی: مهم‌ترین خطرات و تهدیداتی که متوجه شیعیان پاکستان است، چیست؟

سید ساجد نقوی: مهم‌ترین خطرات یکی از طرف دولت و سیاست‌های آن است. گفتم: در دوران - به اصطلاح - «جهاد» افغانستان و پس از آن، بعضی از گروه‌ها در دوایر دولتی پدید آمدند که برای ما خطرناکند. من علناً می‌گویم: آنکه در فلان سمت نشسته ضد شیعه است و سیاست‌های ضد شیعه دارد. به همین دلیل

هم ما را ممنوع کردند. من حرف‌های پوست‌کنده می‌زنم و از هیچ چیزی نمی‌ترسم. البته اسم نمی‌برم، ولی می‌گویم که آنکه را آنجا نشسته است قبول نداریم، جلوی این خطر را با وحدت و فهم و درک و با اطلاعات کافی می‌توانیم بگیریم.

خطر مهم دیگر این است که چون خلأی به وجود آمد و نتوانستند پایگاه درست کنند، آمده‌اند از طریق دیگر وارد شده‌اند: انحرافات و خرافات و بدعت‌ها را رواج می‌دهند و علیه مرجعیت کتاب‌هایی نوشته‌اند. چند تا کتاب نوشته‌اند، سخنانی درباره مرجعیت زده‌اند که وقتی «تحریک جعفری» بود کسی نمی‌توانست علیه مرجعیت این حرف‌ها را بزند. این توطئه‌ای از طرف استعمارگرهای بزرگ پشت قضیه است؛ ما را ممنوع ساختند و این کارها را شروع کردند. ولی ما الحمدلله قدرت را از دست نداده‌ایم و سر حال هستیم و مشکلی نداریم؛ از طریق دیگر وارد می‌شویم. منتظریم ببینیم که این کمینه و دادگاه چه می‌کند. پس از مدت کوتاهی، از راه‌های دیگر، از طریق علما و مجالس ترجم و ادعیه، تبلیغ می‌کنیم و از شیعیان می‌خواهیم که جلوی این خطر بزرگ را بگیرند. البته این‌ها خطرهای بسیار بزرگی هستند که ما با آن‌ها مواجهیم.

کمبود وسایل هم برای ما بسیار مهم است و در این روزهای ممنوعیت، بر این بودیم که وسایل تهیه کنیم تا وارد عمل شویم و جلوی این توطئه را بگیریم. البته مردم پاکستان بسیار به ما محبت دارند و کمک می‌کنند و ما از آن‌ها تقدیر می‌کنیم. مردم به ما علاقه دارند و پشتیبانی هم می‌کنند، ولی چون وضع آن‌ها خوب نیست، کمک‌های مالی آن‌ها به درد ما نمی‌خورد؛ آن‌ها آدم‌های ضعیفی هستند. ما هر وقت از آن‌ها بخواهیم که برای تظاهرات جمع شوند، همه می‌آیند.

این روزها یک مشکل دیگر هم هست؛ فشار دولت است که آن‌ها را تحت نظر می‌گیرند و به زندان می‌اندازند. به همین دلیل، ما حالا احتیاط می‌کنیم.

پی‌نوشت‌ها

۱. «حزب مردم» به رهبری خانم بی‌نظیر بوتو یکی از دو حزب بزرگ پاکستان به شمار می‌رود.
۲. حزب «مسلم لیگ» که قبل از استقلال پاکستان و در سال ۱۹۰۶ تأسیس شد، تا به حال بجز موارد کمی، قدرت را در دست داشته و مدتی است که به شاخه «مسلم لیگ نواز شریف»، «مسلم لیگ قائد اعظم» و ... منشعب شده است.
۳. «مجلس متحده عمل» نام ائتلاف پنج گروه عمده اسلامی پاکستان است که چند سال پیش، بعد از روی کار آمدن ژنرال پرویز مشرف پایه‌گذاری شد. اعضای آن عبارتند از: جماعت اسلامی، جمعیت علمای اسلامی، جمعیت علمای پاکستان، نهضت جعفریه و جمعیت اهل حدیث.
۴. «نهضت جعفریه» در ۱۲ فوریه ۲۰۰۲ از طرف دولت، یک حزب غیرقانونی اعلام گردید و دفاتر آن در سراسر پاکستان لاک و مهر گردید.
۵. پس از ممنوع شدن فعالیت نهضت جعفریه، این حزب نام خود را به «تحریک اسلامی» تغییر داد. اما در آبان‌ماه ۱۳۸۲ «تحریک اسلامی» نیز غیرقانونی اعلام شد.
۶. شورای مشورتی اسلامی.
۷. «شریعت پل» یا لایحه شریعت از طرف احزاب اسلامی به منظور اسلامی کردن قوانین رسمی کشور در پارلمان پاکستان ارائه شد که «نهضت جعفریه» به خاطر ملحوظ نشدن دیدگاه شیعه در آن، با آن مخالفت کرد.
۸. «ناموس صحابه پل» (لایحه حفظ حرمت صحابه) به منظور مجازات هتک حرمت‌کنندگان صحابه از طرف «سپاه صحابه» به مجلس ارائه شد که به خاطر داشتن ماهیت فرقه‌گرایی، در مجلس به تصویب نرسید.